

AZ ÁLLAM ÉS EGYHÁZAK VISZONYA ROMÁNIÁBAN 1918-TÓL NAPJAINKIG

II.

Az 1989. évi rendszerváltozás nagy reményekre jogosított fel az egyházak és az állam közti viszony új alapokra helyezését illetően is. Az elmúlt másfél évtized során azonban nagymértékben csalódtunk, ugyanis az elkerülhetetlenül bekövetkezett, kedvező változások mellett a mai viszonyt a következő tényezők határozzák meg a leginkább: az elkobzott egyházi ingatlanok visszaszolgáltatásának – illetve kárpótlásának – elodázása, a felekezeti oktatás rendezetlensége, korszerű vallás- és egyházügyi törvény hiánya, a román görögkeleti egyház kiemelt jelentőségű nemzeti egyházként való kezelése. Ez utóbbi tényező egyaránt magában foglalja a görögkeleti egyház méltánytalan mértékű állami támogatását¹ és magyarellenés térhódításának állami hatóságok általi tervszerű elősegítését.

A jelen fejezetből kiderül, hogy az egyházak és az állam viszonya Románia esetében annyira sajátos, hogy azt a szakirodalomban közismert modellek közül egyikbe sem lehet besorolni. Bizonyos mértékben az együttműködő modell jegyei fellelhetők a gyakorlatban és a jogszabályokban, azonban az általánosítás alapvető akadályokba ütközik. A jellegzetesen balkáni szemléletmódot és politikai gyakorlatot képviselő államhatalom képtelen semlegesen viszonyulni a különböző egyházakhoz, s így nem biztosítja köztük a méltányos egyenrangúságot. A román görögkeleti egyház államegyházi modellt kívánna, amit az 1989 utáni politikai vezetécsoportok egyértelműen nem utasítottak el; az 1989 decemberétől újra törvényesen működő görög katolikus egyház és az állam viszonyát súlyosan terheli az elkobzott egyházi vagyon visszaszolgáltatásának foghíjassága; az újonnan megjelent vallásos csoportok felekezetenként való bejegyeztetésére nincs törvényes lehetőség; az erdélyi magyar történelmi egyházak és a romániai államhatalom közti viszony pedig végképp egyedi „modell”.

¹ A méltányos és a létszamarányos anyagi támogatás közti lényeges különbséggel később foglalkozom. Egy másik fontos szempont az, hogy az egyes egyházak állami támogatásának összehasonlítási alapja nem korlátozódhat az országos, illetve a megyei és települési önkormányzatok költségvetéséből származó nyilvános kiutalásokra. A román görögkeleti egyház különbözőféle más utakon nem ismert nagyságrendben részesül támogatásban közpénzekből: pl. nem nyilvános költségvetési kiutalásokból, különböző állami közintézmények, egyedáruságok, teljesen vagy részlegesen állami tulajdonban levő ügynökségek támogatáspolitikájának nyomán stb. Mindezt lehetetlen nyomon követni.

Az 1989 óta eltelt időszakban az egyházak és az állam kapcsolata nem rendeződött sem a törvényhozás, sem az egyházakhoz való általános viszonyulás, sem az ezt megtestesítő politikai gyakorlat szempontjából. Az elmúlt másfél évtized tapasztalata és időbeli hosszúsága arra enged következtetni, hogy nem csupán az újkori romániai demokráciának egy, átmenetileg még megoldatlan problémájáról van szó, hanem a megoldást biztosító politikai akarat teljes hiányáról. Nyilvánvaló, hogy az állam és a többségi román egyház számára ez az „átmeneti” helyzet kedvező, és ezért hiányzott a tényleges változtatás szándéka minden eddigi kormány részéről. Meggyőződésem, hogy az egyházak és az állam közti viszony egészségesebb és méltányosabb alapokra helyezése a jogállamiság kiteljesedését kedvezően befolyásolná. Kérdés, hogy az államvezetés szemléletmódjának gyökeres fejlődése nélkül létezik-e olyan belső vagy külső tényező, amely a megoldást kikényszerítené. A kilátások nem jogosítanak fel különösebb reménykedésre, ugyanis erdélyi magyar történelmi egyházaink tízenöt éves küzdelme a kérdés megoldásáért nem bizonyult elegendőnek, az Európai Közösségbe való betagozódásnak pedig nem feltétele az állam és egyházak közti viszony általunk megkívánt rendezése.

A megfelelő politikai akarat tagadhatatlan hiányát bizonyítja a vallásügyi törvény megalkotásának elodázása, a törvénytervezetek hányattatott sorsa: azok elfektetése, jogtalan és nem egyeztetett módosítása, váratlan előterjesztése, majd visszavonása stb. Az előbbi történetet három alapvető szempont kíséri végig: a román görögkeleti egyház államegyházi – vagy legalábbis kivételes előjogú nemzeti egyházi – törekvéseivel való hallgatólagos egyetértés és az ennek megfelelő viszonyulás a törvénytervezetekhez az állam részéről, a szóban forgó egyház – zsarolásszerű – nyomásgyakorlása az állami hatóságokra, másfelől pedig a többi egyház tiltakozásai és egyeztetési kezdeményezései, amelyeket esetenként haladó romániai emberjogvédelmi szervezetek és nemzetközi szervek megszólalásai egészítettek ki. A tervezetek tartalmának és sorsának ismertetésekor az előbbiek tetten érhetőek lesznek, és kiderül az is, hogy milyen alapvető szemléletmódot képviselnek a különböző felek. Amúgy ez az alapvető felfogásbeli különbség nem a jelenlegi állam- és egyházpolitikai érdekek harcának a terméke, hanem fordítva, a különböző felek eltérő viszonyulása gyökerezik más-más történelmi, társadalmi, politikai és egyházjogi-teológiai múltba. A különböző egyházak hatalomhoz és politikához való mai viszonyulása, a népszolgálati hivatás háborítatlan betöltésének igénye, másfelől pedig a feltétlen hatalmi helyzetkeresés nem véletlenszerű: mindenik azt az évszázados felfogást és gyakorlatot tükrözi, amely ezeket szülte. A szóban forgó különbségek történelmi gyökereire az első fejezetben foglaltak rávilágítanak.

Visszatérve a jelenlegi helyzetképre, az leegyszerűsítve így foglalható össze: Az államhatalom távolról sem viszonyul semlegesen az egyházakhoz, hanem a

többségi egyházzal azonosul; a többivel szemben közömbösséget vagy ellenszenvet tanúsít, ami gyakorlatilag mindenképpen hátrányos megkülönböztetésekben nyilvánul meg. Az elmúlt másfél évtizedet olyan politikai gyakorlat jellemzi, amely a mesterséges görögkeleti terjeszkedést összekapcsolta a nemzetpolitikai célokkal, és azt kedvező pénzügyi, valamint másfajta közigazgatási intézkedésekkel óriási mértékben támogatta. Megállapítható, hogy az állam elsősorban nem hitbéli megfontolásból, hanem nemzetstratégiai céltudatosságból segítette elő a „hagymakupolás” térhódítást olyan vidékeken, ahol a görögkeleti egyház jelenlétének és a románság többségi arányának nincs történelmi múltja. Az előbbieket kirívó gyakorlati megnyilvánulása az a templomépítési folyamat, amelyhez hasonló mértékűre Erdély történelmében csak egyszer volt példa: a két világháború között. (A történelmi pontosság kedvéért megjegyzem, hogy akkor az állam nemcsak a görögkeleti, hanem a görög katolikus egyházat is felhasználta a magyartalanításhoz, vagy ahogyan akkoriban is emlegették: a vissza-románosításhoz.) A templomépítések mellett a különböző rangú görögkeleti egyházi intézmények (kolostorok, püspökségek stb.) létrehozásának állami támogatása tervszerűen beleillik a további betelepítéseket gerjesztő államhatalmi intézkedések sorába, amelyek célja a nemzetiségi arányok mesterséges megváltoztatása. (Köztudott, hogy ezt a Románia által elfogadott hatályos nemzetközi egyezmények tiltják, de ez a „csékélyesség” mifelénk nem számít.)

Mindezek után vegyük számba a romániai vallásügyi helyzet más vonatkozásait is. A kimondottan *hitéleti tevékenységek* mellett az egyházak kisebb-nagyobb mértékben *másfajta közösségszolgálati feladatokat* is ellátnak, mint például: oktatás–nevelés, népjóléti tevékenység, közművelődés, közgyűjtemények fenntartása, műemlékvédelem stb. Ezeket a tevékenységeket az egyházak többnyire a belső intézményrendszerük keretében szervezik meg, amelyeknek részét képezik az egyházak különböző szintű szervezeti egységei, az egyházi intézmények (tanintézetek, szociális létesítmények, nyomdák, könyvtárak, levéltárak, képtárak, múzeumok stb.), az egyháztársadalmi szervezetek, valamint a gazdasági társaságok.

Az *egyháztársadalmi szervezetek* (nőszövetségek, ifjúsági egyesületek, közművelődési szervezetek stb.) az egyesületi törvény alapján, magánjogi szervezetekként működnek. Más társadalmi (civil) szervezetekhez hasonlóan kötelesek betartani a vonatkozó állami jogszabályokat, azonban tevékenységüket gyakorlatilag inkább az egyház felügyeli.

Bizonyos közszolgálati feladatok ellátása érdekében az egyházak *közhasznú társaságokat* hozhatnak létre. A közhasznúsági jogállás megszerzése bonyolult és hosszú bürokratikus folyamat útján lehetséges, aminek sikeressége nyomán az illető intézmény az ellátott közszolgáltatás költségeinek a függvényében állami támogatásra válik jogosulttá.

Az egyházi vagyonkezelés, a munkáltatói jogkörök gyakorlása, egyes belső intézmények működtetése, valamint az esetleges vállalkozási tervek nemegyszer

indokolttá teszik *gazdasági társaságok* létrehozását. Az egyházi közigazgatás, illetve pénzügyvitel bizonyos része a hatályos jogszabályok alapján szintén gazdasági tevékenységnek minősül, így ennek ellátását is célszerű lehet saját alapítású és tulajdonú gazdasági társaságra bízni. Az egyházak ilyenfajta gazdasági társaságai természetesen az állami törvénykezés előírásai szerint fejthetik ki tevékenységüket, és kötelességeik teljesen megegyeznek a hasonló jogállású, de nem egyházi tulajdonban levő gazdasági társaságok kötelességeivel.

Az oktatás címszó alatt két szemszögből kell megvizsgáljunk a romániai helyzetet. Az egyik az *állami iskolákban zajló hitoktatás*, amely kötelező jellegű, s amelynek személyzeti költségeit az állam fedezi. Az iskolai hitoktatás kérdéskörét a hatályos törvények nem szabályozzák egységesen és átfogóan. A hitoktatás tananyagát az egyházak állítják össze, és a nevelésügyi minisztérium hagyja jóvá. Elvileg minden törvényesen elismert felekezet kijelölheti az adott felekezetű tanulók hitoktatóit (vallástanárok, lelkészek, énekvezér-tanítók stb.), akik az állami iskolákban tanári minőségben végzik a hitoktatást, és a heti óraszámuk függvényében javadalmazásban részesülnek. Ez a gyakorlat az egyes településeken, illetve iskolák keretében számbelileg kisebbségben levő felekezeteket hátrányos helyzetben tartja: a diáklétszám csekélysége és az iskolák, illetve az osztályok közti „szétszórtsága” miatt az oktatás megszervezése bonyolult, a teljes körű tanári alkalmazáshoz szükséges óraszám megvalósíthatósága pedig sok esetben kérdéses. Máskor a hitoktatás ellátására képes személy hiányzik teljesen egy-egy kis létszámú gyülekezet részéről. Az iskolák vezetői, akik rendszerint többségi nemzetiségűek és felekezetűek, a felsorolt tárgyi körülményekből fakadó (objektív) nehézségekhez gyakran rosszindulatúan viszonyulnak: megértő segítségnyújtás helyett felerősítik a nehézségeket, és szervezési-adminisztrációs okokra hivatkozva ellehetetlenítik a „kisebbségiek” hitoktatását. Az ilyenformán saját hitük szerinti vallásos nevelésben nem részesülő tanulók kénytelenek más felekezetű hitoktatásban venni részt, ami kiszolgáltatottá teszi őket. Ezekkel a kényszerhelyzetekkel a más felekezetű hitoktatók nagyon gyakran visszaélnak: nyílt vagy burkolt áttérítési/átnevelési kísérletezést folytatnak. Ráadásul a görögkeleti hitoktatók vallásos propagandájához nagyon sok esetben a felekezeti türelmetlenség kinyilvánítása társul.² Mindez a lelkiismereti és vallásszabadság teljes aláaknázását jelenti az iskolai hitoktatás keretében. Más jellegű szakmai és gyakorlati tapasztalatok szintén alátámasztják azt a szükségszerűséget, miszerint az iskolai hitoktatás jelenlegi rendszerét gyökeresen át kell

² Ezt a valóság-hű általánosítást Gabriel Andreescu kiváló romániai emberjogvédelmi harcos is meg erősíti. Lásd: *Necesitatea și detaliile unei legi privind regimul cultelor și libertatea de conștiință*. In: Frunză, Sandu (szerk.): *Pași spre integrare. Religie și drepturile omului în România*. „Limes” Kiadó, Kolozsvár, 2004. 120. Érdemes elolvasni a szóban forgó személy más tanulmányait is, amelyekben a román görögkeleti egyház államegyházi törekvéseit tényszerűen leleplezi. Pl.: „Biserica Ortodoxă Română și integrarea europeană”. In: „Harta actorilor și problemelor aderării la Uniunea Europeană”, 2003. (A Nyílt Társadalomért Alapítvány tanulmánykötete.)

alakítani. Kérdésként merül fel, hogy melyik törvény által: a majdani vallásügyi törvény útján vagy a tanügyi törvény módosításával? Bármelyik utat választja is majd Románia törvényhozása, a lelkiismereti és vallásszabadság védelmét törvényes előírásokkal is mindenképpen meg kell erősíteni.

A másik kérdés a *felekezeti oktatás* helyzete. A legáltalánosabb jellemző ez esetben is a megfelelő törvényes szabályozás hiánya. Az elmúlt tizenöt évben a felekezeti tanintézetek – felemás megoldással – formailag állami oktatási intézményekként működtek, nagyfokú jogbizonytalanságban. Az alkotmány 2003. évi változtatásakor előrelépés történt, mivelhogy az állami és magánintézmények mellett a felekezeti oktatás lehetőségét is nevesítették. Továbbblépésként a tanügyi törvény és más kapcsolódó jogszabályok mihamarabbi módosítása következne, ami előírná a felekezeti oktatás mikéntjét, másszóval: megteremtene az alkotmányos lehetőség megvalósításának törvényes feltételeit. Hogy erre mikor kerül sor? Eddigi tapasztalataink alapján felelőtlenség lenne találgatásokba bocsátkozni... Addig is marad a jelenlegi fonák helyzet, ami szerint a felekezeti tanintézetek mint állami tanintézetek tevékenykednek, a beiskolázási tervek jóváhagyása a tanfelügyelőségek és a szakminisztériumi hivatalnokok személyes viszonyulásától függ, a kerettantervek egyeztetése és elfogadtatása szintén bonyolult stb. A felekezeti tanintézmények működtetési költségeihez az állam csak részben járul hozzá: általában a tanszemélyzet fizetésének teljes, illetve a fenntartási és közigazgatási költségek nagy részének biztosításával, míg az előbbieket „maradék”, a sajátos szakmai kiadások, valamint az esetleges fejlesztési költségek az egyházakat terhelik. Mivel a felekezeti iskolákban közoktatás zajlik, így természetesen az állami költségvetésből kellene fedezni az összes működési költséget. Az egyházak hozzájárulása a közszolgáltatás biztosításához az ingatlanok révén még így is számottevő lenne, nem beszélve arról a sajátos szellemiségről és átlagon felüli minőségről, amit a felekezeti iskolák nagy része hagyományosan képvisel.

Említést érdemel az erdélyi magyar történelmi egyházak *két lelkészképző intézetének* a helyzete is. A Kolozsváron működő Egyetemi Fokú Egységes Protestáns Teológiai Intézet és a Gyulafehérváron székelő római katolikus Hittudományi Főiskola jogállása azonos: állam által elismert, egyházi felsőfokú oktatási intézet. Működtetésüket az állam anyagilag elenyésző mértékben támogatja.

Utoljára hagytam az *egyházaktól elrabolt javak* kérdését. A téma kapcsán elsősorban az államosított vagy más jogcímen kisajátított épületekre, földekre és erdőkre gondolunk, de nem szabad megfeledkezni a más vagyontárgyak és értékek elkobzásáról sem. Könyvtárak, levéltárak, kegytárgyak és szertartási kellékek, festmények, iparművészeti és más múzeumi tárgyak, a megszüntetett egyházi – oktatási, közművelődési, népjóléti és más – intézmények felszereltségének nagy része és még sok minden terheli az állam adósságlistáját történelmi egyházainkkal szemben. A visszaigénylési folyamat másfél évtizedes történetének összefoglalására nem vállalkozom, mert annak terjedelme messze megha-

ladná a jelen dolgozat kereteit. Csupán a keserűségünknek adok hangot, amit az e terén tapasztaltak alakítottak ki bennünk, ugyanakkor megfogalmazok néhány sajátos szempontot a visszaszolgáltatással kapcsolatban.

Az egyházi javak és intézmények eltulajdonításával az *egyházak önállóságának gazdasági alapjai* megszűntek, és a mindenkori államvezetés akaratától vált függővé az egyházak támogatásának mértéke. Ez a gazdasági függőség tovább fokozta az egyoldalú kiszolgáltatottságot, az államnak az egyházi ügyekbe való beavatkozását. Az elrabolt egyházi vagyon visszaadási folyamata az elmúlt években szerfelett vontatott módon beindult, azonban 1918, illetve 1948 óta a világ sokat változott. A merőben más gazdasági és gazdálkodási viszonyok közepette még teljes körű visszaszolgáltatás nyomán sem lennének képesek egyházaink a hitéleti tevékenységük és közfeladataik költségeit maradéktalanul fedezni. Az ön-ellátó gazdálkodás feltételeinek újbóli megvalósulásáig a visszaszolgáltatási folyamat lezárulása után még hosszú út vezet. Addig pedig jóvátételi kötelezettségként is értelmezhető az egyházak működési költségeihez való állami hozzájárulás – a közfeladatok ellátásának költségei feletti részben. Más szóval: az állam felelősséggel tartozik az egyházak jelenlegi működőképességéért a hitélet területén is, mert az – gazdasági szempontból – éppen a több évtizedes államhatalmi beavatkozás következtében fogyatékos. És akkor még hol van az egyházi vagyon elrablásából fakadó, több évtizedes időszakra számítható, elmaradt haszon kérdése, amelyet az ingatlanjaikat visszakunyeráló egyházaink tárgyalásaik során aligha tettek szóvá? Mivel az egyházak nem a gazdasági vállalkozások haszonelvűségével, hanem emberszolgáló hivatásuk alapján tevékenykednek, ezért a „haszonki-maradás” természetesen nem gazdasági fogalomként értendő. Arról van szó, hogy évtizedeken át a különböző működési területek beszűkülése vagy megszüntetése az egyházak hivatásszerű szolgálatának mértékét és hatékonyságát óriási mértékben csökkentette. Éppen ezért, az „elmaradt haszon” igénylése sem az öncélú anyagi kárpótlást célozná, hanem a jövőbeli egyházi tevékenységek körének bővítését, a színvonal és az eredményesség növelését.

És végül egy lényeges pontosítás. Közhelyszámba megy, azonban teljesen helytelen az „1948 óta történt” vagy „a kommunista diktatúra általi államosítás” kifejezés. Mivel történelmi tény, hogy erdélyi magyar egyházaink kifosztása nem 1948-ban kezdődött, ezért elvi alapállásá kell tenni az 1918. évi vagyoni helyzetet, és attól számítva kell visszakövetelnünk mindent, ami egyházainké és erdélyi magyar nemzeti közösségünké volt.

Egyházjogi helyzetkép

Romániában 2005-ben nem beszélhetünk rendszert alkotó *állami egyházjog* létezéséről. Az ország alkotmányában található egy cikkelynyi előírás a lelkiismereti szabadságról és néhány érintőleges rendelkezés a vallás vagy a felekezetek vonatkozásában, a vallásügyi államtitkárság szervezetét és működését sza-

bályozó kormányhatározatok szintén tartalmaznak utalásokat az egyházi élet egyes vetületeire nézve, más tárgykörű jogszabályok esetenként érintik az egyházi ügyeket is, azonban mindez nem tekinthető egy átfogó rendezés összefüggő részeinek. Az alkotmányos előírások kinyilatkoztató jellegűek, melyek az alacsonyabb szintű jogszabályokban nem töltődnek meg kellő tartalommal, és a gyakorlatban részrehajlóan érvényesülnek.

A vallásszabadságot és az egyházak működését szabályozó általános keret-törvénynek még mindig az 1948. évi 177-es számú vallásügyi törvény számít. A szóban forgó nacionál-kommunista alkotás számos kitétele ellenkezik a jelenlegi alkotmánnyal, a megváltozott államhatalmi berendezkedéssel és társadalmi étellel, és ilyenként fölöttebb elavultnak és alkalmazhatatlannak tekinthető. Az általános törvényalkalmazási gyakorlatnak megfelelően az 1948. évi törvény azon előírásai, amelyek ellentétes tartalmúak Románia jelenlegi alkotmányával, illetve amelyek nincsenek összhangban a vonatkozó nemzetközi egyezményekkel, érvénytelennek tekintendők. E gyakorlat megvalósulása azonban a romániai törvényalkalmazási valóság talaján csak részlegesen és ellentmondásos módon érhető tetten. Mindezek alapján egy teljesen új, korszerű és átfogó vallás- és egyházügyi kerettörvény megalkotása az 1989 utáni romániai törvényhozás egyik legsúlyosabb – de nem megindokolható – mulasztásának számít.³

Átfogó törvényes rendezés hiányában Romániában jelenleg három megoldás kínálkozik a *közösségi vallásgyakorlásra*. A legáltalánosabb az, amikor a törvényesen elismert tizenhat felekezet⁴ tagjai élik meg az egyházi életüket, a második lehetőség a törvényesen nyilvántartott vallásos jellegű társadalmi szervezetek (egyesületek, alapítványok) tevékenysége, míg a harmadik változatot a törvényes keretek mellőzése képezi. A harmadik változatban magánszemélyek szabad gyülekezéseként foghatóak fel a vallásos tartalmú összejövetelek, anélkül, hogy a résztvevők magánjogi szerveződéssé alakulnának át.

A törvényesen elismert *egyházak jogállása* sem egyértelmű. Éppen a vonatkozó törvényes előírás hiányában nehéz pontosan meghatározni jogalanyiségük jellegét. A romániai egyházügyi helyzet és állami egyházjog beható tanulmányozása alapján Varga Attila jogász szakvéleménye az, hogy: „[...] a magánjogi és közjogi jelleg egyidejűleg kimutatható. Az egyházak végeznek egy sor olyan, a szabad vallásgyakorláshoz köthető tevékenységet, mely közelíti a többi civil szervezet jogi helyzetéhez. Másrészt maga az egyház is létrehozhat magánjogi szervezeteket. [...] Az egyházak tevékenységében pontosan kimutathatók a köz-

³ Olyan erdélyi magyar magánvéleménnyel is találkoztam, amelynek tulajdonosa a fennálló romániai viszonyokra való tekintettel nem volt meggyőződve a vallás- és egyházügyi törvény megalkotásának fontosságáról. Mint állította, az erdélyi magyar történelmi egyházak számára kevésbé rossz a jelenlegi helyzet, mint amilyent egy elhibázott törvény eredményezhet.

⁴ Az 1989. évi népfelkelés előtt az állam tizennégy egyházat ismert el. 1989. december 31-én történelmi igazságtételként sor került a román görög katolikus egyház jogaiba való visszahelyezésére, nemrégiben pedig a Jehova Tanúinak Egyháza részesült állami elismerésben.

jogi jogalanyiség egyes jellemzői. Így sajátos autonómiával rendelkeznek, ami azt jelenti, hogy belső önkormányzatuk van, szabályozási és végrehajtói jogkörrel felruházott testületei vannak, melyek tevékenységébe kívülről az állam nem szólhat bele. [...] Olyan közszolgáltatásokat végeznek, melyeket az államnak támogatni kell (oktatás, kultúra, szociális gondozás, karitatív tevékenység). [...] Mindezek a jogok tehát szervesen kötődnek az egyházi státushoz, és ezekkel más magánjogi személyek nem rendelkeznek. Összegzésképpen elmondhatjuk tehát, hogy az egyházak sajátos rendeltetésű és ennek megfelelő jogosítványokkal rendelkező, önálló közjogi jellegű jogalanyok.”⁵

Románia alkotmánya a lelkiismereti szabadságot az alapvető jogok közé sorolja. Az alkotmány 29. cikkelye *A lelkiismereti szabadság* címet viseli, és az alábbiakban ismertetett jogelveket tartalmazza.

1. bekezdés: „A gondolatok, a vélemények, akárcsak a vallásos hitek szabadsága semmilyen formában sem korlátozható. Senki nem kényszeríthető valamely vélemény elfogadására, vagy a meggyőződésével ellenkező vallásos hithez való csatlakozásra.

(2) A lelkiismereti szabadság garantált; ezt a tolerancia és a kölcsönös tisztelet szellemében kell kinyilvánítani.

(3) A vallásfelekezetek szabadok, és a saját alapszabályaik szerint szervezendők meg, a törvény feltételei között.

(4) A vallásfelekezetek közötti kapcsolatokban tilos a vallási gyűlöletkeltés bármely formáját, eszközét, aktusát vagy cselekményét igénybe venni.

(5) A vallásfelekezetek autonómok az állammal szemben, és ennek a támogatását élvezik, ideértve a vallásos lelkigondozás megkönnyítését a hadseregben, a kórházakban, a börtönökben, a menhelyeken és az árvaházakban.

(6) A szülőknek vagy a gyámoknak jogukban áll a saját meggyőződésük szerint biztosítani a rájuk bízott kiskorú gyermekek nevelését.

A 29. cikkelyen kívül az alkotmányban még találkozunk a vallásra vonatkozó néhány előírással, illetve utalással. A 4. cikkely az állampolgárok közös és oszthatatlan hazájának nevezi Romániát – vallástól függetlenül. A 6. cikkely elismeri és biztosítja a számbelileg kisebbségben lévő nemzeti közösségekhez („nemzeti kisebbségekhez”) tartozó személyek jogát vallási azonosságuk megőrzéséhez, fejlesztéséhez és kifejezéséhez (is). A 30. cikkely a kifejezés szabadsága kapcsán tiltja a vallási gyűlöletre való buzdítást (is), akárcsak a 29. cikkely 4. bekezdése. Az oktatásról szóló 32. cikkely 5. bekezdése lehetővé teszi a felekezeti oktatást, az állami és magánintézmények mellett, „a törvény feltételei között”, a 7. bekezdés pedig biztosítja a vallásos oktatás szabadságát, minden egyes vallásfelekezet sajátos követelményei szerint, továbbá kimondja, hogy: „Az állami iskolákban a vallásos oktatást a törvény útján szervezik meg és ga-

⁵ Varga Attila: Az egyházak intézményrendszere a román jogrendben. In *A civil társadalom és az önépítkező intézményfejlesztés (IV. Civil Fórum)*. Kolozsvár, 2004. 113.

rantálják." A kényszermunkát tilalmazó 42. cikkely biztosítja az alternatív katonai szolgálat lehetőségét, amennyiben annak igénylése vallási vagy lelkiismereti meggyőződésen alapul. A családról szóló 48. cikkely szerint „Az egyházi házasságkötés csakis a polgári házasságkötés után celebrálható.” A 73. cikkely – *A vallásfelekezetek általános jogállása* című – még mindig a majdani vallásügyi törvényt organikusnak minősíti, megkülönböztetve az alkotmányos és az egyszerű (közönséges) törvényektől.

A fenti alapelvek közül feltétlenül hiányzik *az állam és az egyházak szétválasztása* tényének alkotmányos rögzítése, *az állam világnézeti semlegességének* előírása, a vallásfelekezetek egymás közötti és állam előtti *teljes jogegyenlőségének és egyenrangúságának* kinyilvánítása, beleértve a méltányos állami támogatás biztosítását. (Az 5. bekezdésben említett általános „támogatás-élvezés”, a különleges intézményeken belüli lelkigondozás megkönnyítésével együtt, távolról sem jelenti a méltányos elosztású és megfelelő mértékű állami támogatás biztosítását.) A lelkiismereti szabadság jogán, valamint a vallásfelekezetek szabadságán és autonómiáján túlmenően *a vallás gyakorlásának szabadságát* is alkotmányba kellene foglalni, vagyis alkotmányosan kellene biztosítani a vallásfelekezetek hitéletének és közszolgálati jellegű tevékenységeinek lehetőségeit. Mindezen alapvető hiányosságokat nem pótolhatja a majdani vallás- és egyházügyi kerettörvény sem, ezért megállapítható, hogy Románia alkotmánya nem bizonyul kellő módon a lelkiismereti és vallásszabadság, valamint a szabad vallásgyakorlás szavatolójának. Mindez a vallás- és egyházügy nem alkotmányos (alacsonyabb szintű) jogszabályozására hatványozottan érvényes.

Részben idetartozik annak a megjegyzése, hogy a vallási és egyházi ügyekkel foglalkozó államigazgatási szerv a Művelődési és Kultuszminisztérium Vallásügyi Államtitkársága. Az 1989. évi államhatalmi változás után létrehozták a Vallásügyi Minisztériumot, utóbb azt lefokozták államtitkársági rangra, és működését 1990 augusztusától egy jó ideig titkos kormányhatározat szabályozta. Tartalma sok vonatkozásban ellentétben állt az új hatalom által meghirdetett elvekkel. 1992 szeptemberétől kezdődően a vallásügyi államtitkárságok szervezetét és működését szabályozó kormányhatározatok javítottak a helyzeten, fokozatosan csökkentve az egyházak életébe való beavatkozási hatásköröket.

A vallás- és egyházügyi törvény megalkotásának elvetelt kísérlete

Léteznek olyan országok, ahol nincs külön egyházi törvény, azonban az alkotmány részletesen szabályozza a vallási és egyházi ügyeket. Az előbbi fejezetből kitűnt, hogy e tekintetében Románia Alkotmánya vérszegény. Ebből adódóan fölöttébb szükség lenne egy, a vallásszabadságról és a felekezetek működéséről szóló részletes törvényre.

A vallási és egyházi ügyek időszerű törvényes szabályozásának előkészítése érdekében az állam a tizenhat elismert felekezet képviselőit 1990. szeptember és december között szoros együttműködésre kérte fel. A több mint tizenkét rendbeli egyeztetés nyomán szinte valamennyi egyház egyetértésével (a román görögkeleti egyház bizonyos fenntartásaival) megszületett egy törvénytervezet, amely máig sem került elfogadásra.⁶ Az *egyházak és a vallásszabadság törvénye* címet viselő tervezet először is tartalmazza a vallásszabadságra és az egyházakra vonatkozó általános elveket, melyeket a nemzetközi jogrend, az Egyesült Nemzetek Szervezetének Alapokmánya, az Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozata, A Polgári és Politikai Jogok Nemzetközi Egyezségokmánya, valamint az Európai Biztonsági és Együttműködési Szervezet Helsinki Záróokmánya szabályoz. Így meghatározza a vallásszabadságot, mint alapvető emberi jogot, állami biztosítékot ígér annak tiszteletben tartásához, mindazokkal a jogokkal és kötelezettségekkel együtt, melyeket az Alkotmány tételesen is felsorol. A második fejezet az egyházak önálló szervezkedését szabályozza, az alkotmány, a jogrend, a közrend és a közérkölcshatárain belül. Az egyházi alaptörvényeket az egyházak elismertetésekor be kell mutatni. A tervezet elismeri az egyházak jogi személyiségét, a vezetők szabad választását, avagy belső kinevezését. A következő fejezet az állam és az egyház viszonyát szabályozza, melyet a felekezeti szabadság, az egyházak önkormányzatának és függetlenségének alapelvei határoznak meg. Az egyházi tevékenységekkel kapcsolatos fejezet az istentiszteletekről és szertartásokról, a gyűlésezésről, az anyanyelv használatáról, az iskolai és iskolán kívüli vallásoktatásról, valamint a lelkigondozásról és az egyházi sajtóról szól. Egy rövid fejezet foglalkozik a felekezetek közötti viszonytal, az áttérésekkel, a szülői vagy gyámhatósági eltartásban levő gyermekek felekezeti hovatartozásával, a vallásfelekezetek szabad társulásával „belföldi” szövetségekbe. A magyar egyházak számára kulcsfontosságú iskolaügy megfelelő rendezésére nézve a tervezetben külön fejezetet sikerült elfogadtatni. Eszerint az egyházak bármilyen – teológiai vagy általános – formájú, fokozatú és számú felekezeti oktatási intézményt létesíthetnek, amelyek költségeit az állam fedezné, csupán a tanrendet kellene egyeztetni. A fizetést szintén az állam biztosítaná. Az egyházi oktatási intézetek tanszemélyzetét az illető vallásfelekezet szervezeti szabályzatában megállapított szervek neveznék ki. Az egyházi iskolák által kiállított oklevelek és végbizonyítványok egyenértékűek lennének a hasonló fokú állami tanintézetekével. A hetedik fejezet az egyházak vagyonáról és annak kezeléséről szól. Az egyházi épületek és a külföldi segélyek adómentesek lennének; az egyházközségek temetőket birtokolhatnak, csupán belső ellenőrzésű pénzügyvitelt folytathatnak, kivéve az országos kulturális vagyonhoz tartozó tárgyak, az állam

⁶ A törvénytervezetet egy vonatkozó tartalmú tanulmány alapján ismertetem. Mikó Lőrinc: A vallásszabadság érvényesítése országunk alkotmányában. In „*A Hitt Istén ajándéka*” (különlenyomat a Keresztény Magvető 1993. évfolyamának 1. számából). Kolozsvár, 1993.

támogatásával megvalósuló állóeszközök, valamint az állami költségvetésből származó pénzügyi támogatások esetét. A tervezet azt az óhajt is tartalmazza, hogy az egyházi alkalmazottak (lelkészek és világiak) javadalmasítását teljes egészében az állam biztosítsa. Külön fejezet foglalkozik a külkapcsolatokkal, és az elvárt szabadságot biztosítja az elvi megállapítás szintjén. Egyben rendelkezik az egyházak külföldi érdekeltiségeinek ügyében is. A záró rendelkezések között szerepel az elismert vallásfelekezetek egyházi személyzetének (lelkészek, teológiai hallgatók, szemináriumi tanulók és szerzetesek) felmentése a katonai szolgálat teljesítésének kötelezettsége alól, az „ünnepélyesen nyilatkozom” kifejezés használatának engedélyezése az „esküszöm” helyett vallásos megkötöttség esetén, az egyházak anyagi támogatása, és a műemlékekkel, valamint a műtárgyakkal kapcsolatos kérdések. Legfontosabb azonban az 1945 után államosított, szövetkezetbe bevont, erőszakos vagy bármilyen más törvénytelen és önkényes úton elkobozott ingó- és ingatlan javak természetbeni visszaadása, s amennyiben ez lehetetlen, pénzbeli kárpótlása.

E reményteljes törvénytervezet, amint már említettem, az elmúlt évtizedben nem vált törvénné. A nyilvánvalóan ellentétes államhatalmi érdekek tényállásánál fájóbb az, hogy a romániai felekezeteknek szinte teljes egyetértésével született törvényszöveg országgyűlési tárgyalását és elfogadtatását az önmagát az erdélyi magyar nemzeti közösség érdekvédelmi szervezeteként meghatározó Romániai Magyar Demokrata Szövetség szenátorainak és képviselőinek többsége alig vagy egyáltalán nem pártolta fel.

Az alkotmány elfogadása (1991) után kezdetét vette a *törvénytervezet fokozatos átalakítása*, ami célzatos halasztgatások, időszakos elaltatások közben egyre elfogadhatatlanabb tartalmúvá silányult. Az 1996. évi hatalomváltás nyomán a törvénytervezet átdolgozásának folyamata látszólag új lendületet vett, azonban 1998 decemberében az egyházak korábbi egyetértésének hiányában abbamaradt. Közben a román görögkeleti egyház külön törvénytervezetet dolgozott ki, amelyben rendkívüli előjogokat igényelt önmaga számára, beleértve az egyes állami hivatalokkal való összefonódásának intézményesítését is. Emellett a törvénytervezet túlzott jogköröket írt elő az államhatalom számára az egyházak működésének felügyeletére nézve és általában a vallásos életbe való beavatkozást illetően. A törvénytervezettel kapcsolatban a kormány egyes tagjai megfogalmazták a fenntartásaikat, azonban a görögkeleti egyház nyomására Radu Vasile akkori miniszterelnök 1999 szeptemberében mégis benyújtotta a képviselőházhoz, ami ellen az erdélyi magyar történelmi egyházak vezetői határozott hangvétellű állásfoglalással tiltakoztak. Keserűen állapították meg, hogy az elmúlt nyolc év sorozatos egyeztető munkája hiábavalónak bizonyult, számon kérték azt, hogy az új törvénytervezet kidolgozása rendjén a kormány még csak véleményt sem kért az egyházaktól, mintha ezt tőlük függetlenül, erőfítogatásként kívánná elfogadtatni. A miniszterelnökhöz intézett, 1999. december 2-i keltezésű emlékirat az alapvető elvi kifogások mellett tételesen felsorolja az

egy-egy cikkelyek tartalmát sérelmező megjegyzéseket. Összességében elfogadhatatlannak minősítették a tervezetet, és annak visszavonását kérték a kormánytól, ugyanakkor egy, az elismert felekezetek támogatását élvező tervezet kidolgozását szorgalmazták.

2000 februárjának elején elégtétellel vehettük tudomásul, hogy a kormány hosszú huzavona után visszavonta azt a törvénytervezetet, mely kisebbségellenes és részrehajló tartalma okán, valamint az ortodoxia kiváltságos jogállását biztosító és a vallásszabadságot súlyosan korlátozó volta miatt méltán váltotta ki a számbelileg kisebbségi egyházak elutasítását, akárcsak a romániai emberjogvédelmi szervezetek és a kérdésre figyelő nemzetközi közvélemény tiltakozását.⁷ A 2000. novemberi választások eredménye nyomán alakult kormány az egy évvel azelőtt visszavont törvénytervezetet 2001. február 6-án változtatás nélkül küldte meg az egyházaknak véleményezésre. A vallásügyi államtitkárnak címzett válaszlevelükben az erdélyi magyar egyházfők jelzik, hogy a szöveg nem ismeretlen számukra, mivel az előző kormánynak ugyane törvénytervezet kapcsán fejezték ki tiltakozásukat. Alább a szóban forgó levél alapján ismertetem a régi-új törvénytervezet elfogadhatatlanságának okait.

Mindenekelőtt egy támogatható vallásügyi törvény öt alaptétele hiányzik a tervezetből:

- a törvényesen elismert vallásfelekezetek teljes és tényleges egyenrangúságának biztosítása;
- a kommunista rendszer által elkobzott egyházi javak visszaszolgáltatása;
- a felekezeti oktatás lehetőségének törvénybe foglalása és állami támogatásának biztosítása;
- az egyes felekezetek tényleges igényeinek és szükségleteinek megfelelő anyagi támogatás biztosítása az állami költségvetésből;
- az egyházak szociális és emberbaráti tevékenységének támogatása.

Az „alaptételek” közül a felekezeti oktatás és az elkobzott egyházi javak visszaszolgáltatása ügyében a szóban forgó állásfoglalásban részletes érvelés következik. Az oktatási törvény alapvető hiányosságára is hivatkozva az erdélyi magyar történelmi egyházak feltétlenül ragaszkodnak a *felekezeti oktatásnak* az állami és a magánjellegű oktatási formákkal való egyenrangúságát szavatoló cikkely beiktatásához az egyházügyi törvénybe. Egyházaink több mint négyszáz éven át minőségi oktatást biztosítottak, míg az ezt felszámoló kommunista állam erre képtelen volt. A felekezeti oktatás az általános műveltség és a keresztény szellemiség hordozójaként nemcsak további teológiai tanulmányok folyta-

⁷ Az akkori miniszterelnök viszonyulásán túlmenően sokatmondó az országgyűlés szakbizottságainak a támogató állásfoglalása is, nem beszélve arról, hogy egyes szakbizottsági véleményezések tovább rontották a törvénytervezet tartalmán. Lásd: Rogobete, Silviu E.: „Perpetua odisse a unui nou Proiect de Lege privind Regimul General al Cultelor într-o țară din sud-estul Europei: Cazul României”. In *Pași spre integrare. Religie și drepturile omului în România*. „Limes” Kiadó, Kolozsvár, 2004. 125–126., 129.

tására készíti elő a diákokat, hanem különböző világi pályákra is kiváló indíttatást biztosít. A felekezeti oktatási intézmények már csak azért is állami támogatásban részesítendőek, mert a benne tanulók szülei a más iskolák diákjainak szüleihez hasonlóan adófizetők. A diákok jogai a látogatott iskolák jellegétől függetlenül azonosak. 1989 óta az elkobzott egyházi javak visszaszolgáltatásának kérelmezése szerfelett idültté vált. Egy demokratikus jogállam létezésére elképzelhetetlen a jogtiprás jóvátétele nélkül. Romániát a nemzetközi egyezmények is kötelezik a kérdés rendezésére, ami irányában ez idáig jelentéktelen lépéseket tett. E két kérdést a kifogásolt törvénytervezet egyáltalán nem érinti.

Mindezek mellett rendkívüli veszélyt jelent, sőt egyes egyházak létére tör azon kitétel, miszerint az államilag elismert vallásfelekezetek küszöb létszámának meg kell haladnia az ország lakosságának 0,5%-át. Ez alapján több évszázados egyházak (pl. az unitárius és a zsinatpresbiteri, illetve ágostai hitvallású evangélikus egyházak, a zsidó hitközségek szövetsége) veszítenék el a törvényes jogállásukat. Abból adódóan, hogy az egyházközségek jogi személyiségének feltétele a székhelyük szerinti település lakosságának 5%-át meghaladó taglétszám, sok helyen, elsősorban a vegyes lakosságú városokban egyházközségek egész sorát lehetne leírni. A tervezet szerint nemcsak a jogi személyiség elnyerésének, de istentiszteleti hely létesítésének is előfeltétele ez a létszámbeli küszöb. E létszám-arányosítási kitételek merőben ellentmondanak az alkotmány által biztosított vallásszabadság gyakorlati elveinek. Másfelől az állami támogatás létszám arányos szétosztása a kisebb méretű egyházak, illetve azok egyházközségei számára kedvezőtlen, mindenképp a fenntartási és működtetési alapköltségek létszámtól független nagyságrendje miatt.⁸ (Nem is beszélve a hitéleti tevékenységen túli közhasznúság szempontjáról, vagy a nem görögkeleti felekezetek összetett okú helyzethátrányairól.)

Ezután az egyes törvénycikkelyekben kifogásoltak következnek: Az 5. cikkely az egyházak állammal szembeni önrendelkezését szavatolja, azonban nincs utalás az egyházi egyesületek és alapítványok államhoz fűződő viszonyára. A 7. cikkely a vallásfelekezeteket egyenlőnek nyilvánítja az állami hatóságokkal szemben, ám elmulasztja biztosítani az egymás közötti egyenrangúságot. Szintén

⁸ „Az arányossági elv elfogultságára bizonyíték, hogy miközben vannak megyék, régiók, települések, ahol a protestáns vagy katolikus egyház van többségben, ott a proporcionálitást a támogatás vonatkozásában nem alkalmazzák. Ellenkezőleg, a pozitív diszkriminációt részesítik (túlzóan) előnyben, az ortodox egyház javára, amit azonban olyan régiókban, ahol a történelmi magyar vagy német egyházak vannak többségben, már elmulasztanak alkalmazni. Tény, hogy a tényleges felekezetközi egyenlőség nem valósulhat meg az arányok mechanikus alkalmazásával, hanem szükséges lenne olyan differenciált támogatási rendszer kialakítása (ha az állam tényleg világnézetiileg semleges lenne, de nem közömbös a vallásos jelenséggel), mely a felekezetek, az egyházak, püspökségek helyzete, anyagi lehetősége és természetesen híveik számának alapján, átfogó kritériumok alapján dolgoznának ki és alkalmaznának.” – Varga Attila: Az egyházak alkotmányjogi szabályozása 1918-tól Romániában. In *Nulla pax sine iustitia*, Kolozsvár, 2002. 203.

a 7. cikkelyben kerül szóba az egyházak előjogának, avagy hátrányos megkülönböztetésének elutasítása. Az állami költségvetés erre szánt rovatából, illetve a különböző tartalékalapokból az elmúlt években rendszeresen kiutalt célirányos támogatások e szándék hitelességét alapjaiban megkérdőjelezzik. Ugyanakkor egyes egyházak olyan épületeket és termelő egységeket kaptak ajándékba, amelyek tulajdonjoga fölött soha nem rendelkeztek, míg mások a sajátjukért is hiába könyörögtek. Esetenként egyházaktól elkobozott javakat is juttattak más egyházak birtokába.⁹ A 24. cikkely a törvényesen elismert egyházakat sorolja fel, elsőként említve a román görögkeleti egyházat – nemzeti egyházként. A vallásügyi törvénytervezet „ösváltozatának” 1990. szeptember–decemberi kidolgozása rendjén maga az érintett egyház sem igényelte e kiváltságos jelzöt. A nyilvánvaló megkülönböztetés hátrányos és megalázó helyzetbe hozza az összes többi egyházat, a hívek nemzetiségétől vagy anyanyelvétől függetlenül. A 33. cikkellyel kapcsolatban a pénzügyvitel anyanyelvűségének igénylése kerül szóba. A 34. cikkely nem írja elő az egyházak által működtetett diakóniai és szociális intézmények állami támogatását, a 47. cikkelyben pedig az egyházi tulajdonú bentlakások, diákszallók és étkezdék állami támogatása megengedett, de nem biztosított. A 39. cikkely a közszolgálati tömegtájékoztatási eszközökhöz való hozzáférhetőséget létszamarányosan szabályozza, ami a gyakorlati korlátok miatt nem felel meg az egyházak közötti tényleges egyenjogúság elvének. A vallásos oktatással kapcsolatos fejezet nem biztosítja az állami tanintézeteken kívüliek fizetésének költségvetési fedezését, holott az állami és az egyházi iskolák oktatóinak javadalmazásában nem szabadna különbséget tenni közöttük. A 48. cikkely az egyházi javak tulajdonjogának kérdését a közjoggal hozza összefüggésbe, holott az elsősorban a belső egyházi alaptörvények hatálya alatt kellene álljon. Az 50. cikkely a jogi és természetes személyeknek megtiltja a magántemetők létesítését, amit a jelenleg fennálló tények megcáfolnak. Az 53. cikkely ellentmondásos, mivel a kegytárgyak termelését és értékesítését adómentesnek nyilvánítja, szem elől tévesztve az erre vonatkozó, 73/1999-es számú kormányrendeletet. A 62. cikkely második bekezdése az egyházak keretében létrehozandó vallásos egyesületek alapító tagságát legkevesebb háromszáz személyben jelöli meg, ami teljesen méltánytalan a nem vallásos alapítványok és egyesületek megalapításához

⁹ Más összefüggésben megfogalmazható problémája a törvénytervezetnek a felekezetek közötti jog-egyenlőség kérdése, melyet ugyan a tervezet kinyilatkoztat, de egy utóbbi bekezdésben ugyanazon cikkelyen belül (7. cikkely) kijelenti, hogy az állam támogatja a felekezetek tevékenységét, az arányosság elvének tiszteletben tartásával. Ez végső soron nem jelent sem többet, sem kevesebbet, minthogy az állam a többségi ortodox egyházat pozitív diszkriminációban, előnyös megkülönböztetésben, megkülönböztetett bánásmódban részesíti. Túl a rendelkezés cinizmusán, természetesen teljesen teljességgel jogszerűtlen, hiszen amellett, hogy egyben hatálytalanítja a felekezeti jogegyenlőség elvét, hátrányos helyzetet teremt a kisebbségi egyházak számára. Varga Attila: Az egyházak alkotmányjogi szabályozása 1918-tól Romániában. In *Nulla pax sine iustitia*. Kolozsvár. 2002. 203.

szükséges három, illetve huszonegy, továbbá a gazdasági társaságok egy személyes küszöbéhez viszonyítva.

Bár a felsorolt kifogások jegyzéke nem teljes, egyértelműen bizonyítja, hogy a törvénytervezet az erdélyi magyar történelmi egyházak számára elfogadhatatlan, sőt egy bizonyos kivételtől eltekintve nem felel meg az államilag elismert többi felekezetnek sem. A jelenlegi formájában történő elfogadása súlyosan megsértené a vallás- és lelkiismereti szabadságot, valamint az egyházak közti egyenrangúság biztosításának elvét. Éppen ezért az aláírók felajánlják együttműködésüket egy megfelelőbb törvénytervezet kidolgozása céljából.

Amint többször is utaltam rá, nemcsak az erdélyi magyar történelmi egyházak fogalmazták meg a törvénytervezettel szembeni kifogásaikat. Az alábbiakban azokat a kifogásokat ismertetem, amelyeket *Silviu Rogobete* temesvári egyetemi tanár, az Areopagus Kortárs Kultúra és Keresztény Tanulmányi Központ elnöke emelt a vallásos közösségek állami elismertetésének szabályozása tárgyában.¹⁰ A törvénytervezet 23. cikkelye felsorolja az elismertetéshez szükséges feltételeket. Az elismertetés igénylésének indoklását a szóban forgó személy azért tartja feleslegesnek, mert a romániai törvénykezésben nincsenek lefektetve azok az alapelvek, amelyek alapján az egyes kérések tárgyilagosan elbírálhatóak lennének. Egy ilyen előírás visszaélésekre adna lehetőséget, olyan esetenkénti részrehajló döntések meghozatala által, amelyek a kérés indoklásához viszonyítva nem formaiak, hanem tartalmi alapúak lennének. A felekezetalapítás létszámbeli küszöbének az ország összlakossága 0,5%-ban történt megállapítása a vallásszabadság egyik leg súlyosabb megsértését jelentené, mert az új vallásos közösségek számára ez teljesíthetetlen, de a törvényesen elismert jelenlegi tizenhat egyház közül is csak négy (!) felelne meg ennek a feltételnek. A hitvallások vizsgálata alapján – akárcsak az elismertetési kérés indoklásának esetében – az állami hatóságok nem formai, hanem sokkal inkább tartalmi szempontok alapján hoznának döntést. Az ellenőrzésnek csak arra szabadna kiterjednie, hogy az elismerést igénylő vallásos közösségek működési elvei sértik-e a hatályos törvényeket, és semmiképp nem arra, hogy azok hittani szempontból elnyerik-e az illetékes hatóságok tetszését. A kérésnek tartalmaznia kellene a vallásos közössége szervezeti keretábráját, a vezetők nevét, az istentiszteleti és szertartási rendet, a működtetés anyagi fedezete biztosításának módját és a pénzügyvitelre vonatkozó elképzeléseket stb. Mindezek igénylésével az állami hatóságok túlzottan beleavatkoznának a részletekbe, sértenék a vallásos közösségek önállóságának elvét, és ismét csak törvényes viszonyítási alap nélkül hoznának döntéseket. Túlzott állami beavatkozásnak számít az is, hogy a vallásos közösségek jogi személyiségének megszerzéséhez szükség lenne a kormány jóváhagyására még akkor is, ha nem kívánnak felekezetté vélni. (A nem vallásos

¹⁰ Lásd: Rogobete, Silviu E.: „Perpetua odisse a unui nou Proiect de Lege privind Regimul General al Cultelor într-o țară din sud-estul Europei: Cazul României”. In *Pași spre integrare. Religie și drepturile omului în România*. „Limes” Kiadó, Kolozsvár, 2004. 121–136.

társadalmi szervezetek a bíróságok útján nyerhetik el az önálló jogi személyiséget.) A 27. cikkely szerint a vallásos közösségek vezetői kizárólagosan romániai állampolgárok kell legyenek (vagyis kettős vagy többes állampolgársággal nem rendelkezhetnek), akik megválasztását vagy kinevezését az államelnök törvényrendelettel hagyja jóvá. A tervezet 33. cikkelye kötelezővé teszi azt, hogy a választásfelekezetek hivatalos levelezése román nyelven történjen, azonban nem határozza meg, hogy mit ért a hivatalos levelezés fogalmán.

Más kifogásokat és alapvető hiányosságokat is figyelembe véve összességében megállapítható, hogy az „alkotmányból átvett, vallásszabadságra vonatkozó előírások üres szólamok maradnak, mi több, a későbbiekben garanciális biztosítékok sincsenek a tervezetben, ellenben megjelennek olyan rendelkezések, melyek éppenséggel csorbítják ezeket a jogokat. Másfelől pedig a tervezet olyan jogosítványokat, bürokratikus jogköröket biztosít az állami hatóságoknak, melyek alapvetően korlátozzák az egyházak autonómiáját... [...] Mindezek azt a jogkövetkezményt körvonalazzák, hogy az állam és egyház szigorú elválasztása nem történt meg...”¹¹

Ezek után a fejezet tömör összegzéseként azt a megállapítást teszem, hogy az állam és az egyházak viszonya Romániában általában véve rendezetlen. Az erdélyi magyar egyházak és a romániai államhatalom közötti viszony rendezettségéről majd akkor beszélhetünk, amikor a következő igények maradéktalanul teljesülnek: az 1918 (!) óta elrabolt egyházi vagyon visszaszolgáltatása, illetve kárpótlása; a vallásszabadságot és az állam–egyház viszonyt megfelelőképpen szabályozó vallás- és egyházügyi törvény megalkotása; a teljes körű felekezeti oktatás törvényes szabályozása és állami támogatása; az egyházak más közszolgálati feladatvégzésének valamint hitéleti tevékenységének egyenrangú és méltányos állami támogatása; a román görögkeleti egyház előjogainak és kiváltságainak megszüntetése... Az igények teljes felsorolása hosszúra nyúlna, már csak azért is, mert az erdélyi magyar nemzeti közösség legfontosabb követeléseitől (széleskörű belső önrendelkezési jogon alapuló autonómia, társnemzeti jogállás, teljes és tényleges egyenrangúság stb.) elválaszthatatlanok. Amíg ez utóbbiak nem valósulnak meg, addig az erdélyi magyar történelmi egyházak és az állam közti viszony teljes rendezettségéről tárgyaltan beszélni. Jogos egyházi és nemzetközösségi igényeink megértő fogadása a többségi társadalom részéről haladékos szemléletet, az állam vezetői részéről pedig az eddigről gyökeresen eltérő politikai akaratot feltételez. Erre viszont belátható időn belül valószínűleg nem kerül sor, történelmi egyházaink pedig – a tapasztalatok keserűségével és a méltányosabb jövő reményével – rendületlenül folytatják emberszolgáló és nemzetmegtartó tevékenységüket, ahogyan lehetőségeik engedik.

¹¹ Varga Attila: Az egyházak alkotmányjogi szabályozása 1918-tól Romániában. In *Nulla pax sine iustitia*, Kolozsvár, 2002. 202.

A KLINIKAI LELKIGONDOZÓ-KÉPZÉS HOLLANDIÁBAN*

Aki Hollandia nevét említi, a szabadságvágyról beszél. Országunk kicsi, lép-ten-nyomon érezzük határait. Nemcsak azokat, amelyek más országoktól választják el, hanem elsősorban a tengeri határt. A tenger barátunk is, ellenségünk is, a holland nép számára állandó kihívás, harcolt ellene, és sokat kapott is tőle. A holland népet jelentős mértékben a határaiért vívott harc formálta nemcsak földrajzilag, hanem lelkületében is. Mint mondtuk, a holland nép legjellegzetesebb vonása a szabadságvágy és az új lehetőségekkel való kísérletezés. Ez évszázadokon át a világ ismeretlen részeinek fölfedezésében és gyarmatosításában nyilvánult meg, de a teológia, filozófia és a természettudományok területén végzett sok kísérletezésben is.

Hollandia szellemiségére nagy hatást gyakorolt a reformáció, a kálvinista vonások szembeütőek amellet a liberális hagyomány mellett, amelytől elválaszthatatlan rotterdami Erasmus neve. És a Spanyolországgal vívott nyolcvan-éves (1568–1648) vallásháború árán sikerült csak elérni, hogy katolikus és református keresztények békésen együtt éljenek.

Így nem csoda, hogy Hollandia mindig menedékhely volt számos ország menekültjei, különösen a világ sok tájáról jövő zsidók és a francia hugenották számára. Jellemző, hogy Amszterdamiot „Mokumnak” is nevezik: a szó jelentése a jiddis nyelvben „menedékhely”.

Ennek a bevezetésnek egyébként nem az a célja, hogy Hollandiát kizárólag dicséretre méltó országgént és népként mutassa be. A történelem folyamán sok és nagy hibát követtek el nálunk a politika, a kultúra, a teológia területén. Csak azt a lelkületet akartam röviden vázolni, amelynek oly lényeges eleme a kísérletezésre és a szabadság megtapasztalására való törekvés [...]

E bevezető után rátérek arra, hogyan alakult Hollandiában a pasztorális teológia és pszichológia, és hogyan vált ennek alapján lehetségessé, hogy Hollandiában is sor kerüljön a klinikai lelkipásztor-képzésre.

A források

Három forrásterület játszott szerepet a klinikai lelkigondozói képzés mozgalmának kialakulásában. Tulajdonképpen valamivel pontosabban kellene fogalmaznom, és el kellene mondanom, hogy olyan mozgalomról van szó, amely

* Meggyes János fordítása